

ETG e ku bay e plan rok' u *Samoa*;

Bay boch e tayugang' nge siyobay ko *tourist* u rom ni yad be ayuweg i t'ar liyaben nge yib e *casino* nga daken e nam rorad ni yugu aram rogon ni ba yoor e girdii ni dabun. Yu *Samoa* e ba chuchugur nga *American Somoa*. Yu *Guam* nge yu *American Samoa* yi goo tafen yu Mariken ni kan toy tafen e salthaw nu Mariken ngay ni ka nap'an e 1899. Mang fan ni ri ba adag e ETG ni nge ngongoliy e tirok' ni ba chuchugur nga tafen e salthaw nu Mariken?

Mang e rayog ni ku da rin'ed?

Boch e girdii e yad be lem nag ni ba fel' ni ngar pied e binaw ko ETG ni bochan e dari use naged ma kab yoor taferad. Ma boch e yad be finey ni dariy e n'en ni ngarogned ya gathi yad e ngar piy'ed e binaw ngak' e ETG. Ma chane *history* e be yog ni nap'an ni ra tabab e girdii ko pi nam ni gel lungun ko wub, ma dab ki yog i taleg. **Yugu ra yib ma aram e nge thilyeg e orngin ko yefas ni chiney nge tin ku bay yib e mafen.**

U **Mariken** e i moy e girdii riy ni ke bukum e mafen, e me yib e girdii nu *Europe* ngaram gonap'an 400 e duw ni ke yan. Piin ka imoy ara lik'lik' e rib pey ni m'ay mat'awrad ko but' rorad, ma chiney e tin e lik'lik' ni ka bay u daken yu Mariken e da ki gaman e **1%** ko *population* nu Mariken.

Captain James Cook e "pirieg" yu **Hawaii** gonap'an 235 e duw ni ke yan. Chiney e lik'lik' nu *Hawaii* e da ki gaman **1%** ko *population* riy. *Captain Cook* e ki "pirieg" yu **Australia** u nap'an e *British settlement*. Chiney e tin lik'lik' nu *Australia* e ri ka **2%** ko *population* ko binem e nam.

U **Taiwan** e ka i moy boch e lik'lik' riy ni ba chugur yalrad nge thin rorad ko tin u *Micronesia*, e me ni yib boch e girdii nu *Southern China* ra pired nga ram gonap'an 350 e duw ni ke yan. Chiney e pi lik'lik' nu rom e ri ka **2%** ko *population* nu *Taiwan*. Ke math e thin rorad nge yalrad.

Ir e ray fan ni gadad e girdii nu Waab e thingar da kol ayuw gad. N'en ni nga da *sign* naged e chiney e ra turuguy rogon e par nge yefas rok' pifakdad, nge pifak pifakdad, nge pifakrad nge tin ku ra yib e mafen. Thingar da gafaliyed e gayog rodad nge tini tay e labthir rodad chiyalen ngodad ni fan ko yefas rodad.

CCG e ke guy e re *Template* ney ma yigoo ETG e nge fel' ngorad. **Ba t'uf ni ngan nang fan e re *Template* ney nib fel' rogon u m'on ni ngan *sign* ngay.** Bay boch e thin riy ni ra ni gaar e kan nang fan ma ku rayog ni bay fan nga yugu ba yang.

Faan ra gab adag ni ngam *lease* nag e binaw ko ETG, ma ba t'uf ni ngam biege e ngin kabay e babiyor.

Buut' ea Chaaw ngea Yafas Roodaed; Gaathii Salpiy araa Waasool!

CCG_Ver.2_Thiin ni Waab

Concerned Citizens Group

March, 2013

Minii e ba "Mil Suwon e Binaw" Ngak'

Ngad Kol Ayuw Gad!

Re *Land Lease Template* ko ETG ney (Yaramen), e goo ba sor fal'ngin ngak' e ETG, ma dariy fal'ngin ngak' e ani tafen e binaw.

Baaray e Pin'en ni be Yog e *Template*:

-- ETG e kemus ni nge dabi th'ab e motochiyal ko nam (*Yap State laws & regulations*) ma de mutrug e nen' ra rin' u daken e binaw ni kan lease nag ngak', u rogon ni ba adag, ma dakuriy e n'en rayog ni yog e ani tafen e binaw riy.

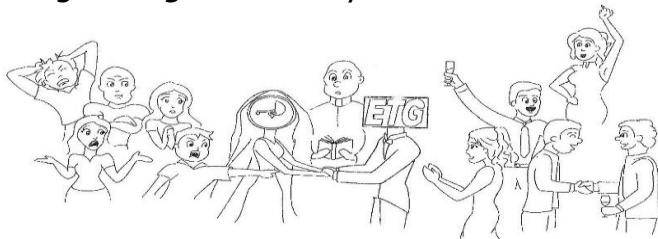
Minii e ma nang ko bay i par e pi motochiyal nu Waab ney ni ka rogon fa ra galufen nem me thil ni yi goo ETG e nge fel' ngak'?

-- Gubin e pi n'en ni ra yog nag e ETG nga daken e gi binaw ni ke lease nag ma ir e suwon. Ku ra yog ni pii reb e pinn'em ngak' yug bee ni dawor i yog e ani tafen e binaw e kefel' ngay. Dakuriy mat'awun e ani tafen e binaw.

Be Yog e **Template** ko ETG ni Gaar:

-- ETG e nge *lease* nag e binaw ni dabi lich ko 99 e duw. Nga tomuren e 99 e duw, ma faan ra ku ba adag e ETG, ni nga ki *lease* bayay me ul-ul reb e 100 e duw ngay ni dakuriy puruy'an. Ani tafen e binaw e ri dakuriy gelngin ni nge siyeg.

-- Ani tafen e binaw e dan pii mat'awun ni nge taleg e re *agreement* ney ya yi ra pii nga *court*, ma ETG e bay mat'awun ni nge taleg ko ngiyal' ni ke thil e motochiyal ni ke yog ni nge chuwayi e binaw nge tafnay. Anu Waab ni ir e tafen e binaw, e dabi yog ni nge siyeg e ETG ni nge dab ki taleg e re *agreement* ney.

-- Nap'an ni ra *lease* nag e ETG ba yang e binaw, ma ke yib mat'awun ni nge siyeg e ani tafen e ngi binaw nem ni dab ki pii i tafnay yugu bee, e nge ni taw ko ngiyal' ni ke mil suwon e gi binaw nem ngak'.

-- Faan mange ke thil ban'en ko bin tomur e *agreement* u thilin e ETG nge ani tafen e binaw, ma dab ni pithig u *Yap State Court* ya thingar ni pithig u *FSM Supreme Court*.

-- ETG e dariy e tin ri ir e nge maruweliy ni fan ko ngin nga fini yan i par anu Waab ngay ni ke *lease* nag e ngin be par riy ko ETG. Ke thil nga rogon ni bay u lan e babiyor ko ETG ni *brochure*.

-- Nap'an ni yugu yi ra *lease* nag e binaw ngak' e ETG me tabab i pii pulwon e *rent*.

Ka yigi m'ay fan ni bay ko fare *Cooperative Investment Agreement* ni ke *sign* nag *Governor*, ni dab ni pag nge maruwel e ETG nge madaa ko ngiyal' ni kan fanay e *Master Plan* rok'. Susun dab i fal'eg e ETG nge ani tafen e binaw e *agreement* u m'on ni dawor ni *review* nag ma dawor ni *approve* nag e *Master Plan* ko ETG.

Bay diin e re *lease* ney ni faan mange dab i *approve* nag e *Yap State* e re *Master Plan* ko ETG nem?

-- Pulwon e rent ni yu pul ni bin ni duguliy ni somm'on (***Initial Rent***) e bay i pii e ETG e bin m'on e ragag e duw. Me m'ay e ragag e duw, ma **10%** ko re *Initial Rent* nem e ra mun ko *rent*. Gabin e yu ragag e duw, ma **10%** ko fare *Initial Rent* e bay i mun, e nge yani m'ay 99 e duw. Ma nap'an ni ra biech e *lease* bayay, ma pulwon e *rent* e ke man e l'agruw yay e *Initial Rent*, me par ni aram oren ko bin migid e raay e duw. Ani tafen e binaw e DABIYOG ni nga ki magow puruy' ko ETG ni gomange nge yoor e rent fa ki i mun ni yu ragag e duw.

Rogon e biney e aram e ke pag e ETG e lok ngay, ke muu i duguliy pulwon e *rent* ni nga i pii ko ani tafen e binaw, 199 e duw nga m'on. Ka somm'on ni ngan duguliy pulwon e *rent* ni yu pul ma ra n'enggin e ETG ni nge par ni rogon feni sobut' ni rayog.

Ka gamnang pulwon baler e tuna lal duw ni ke yan? In pulwon baler e chiney ma in pulwon ni nap'an ni ra ni chuw e 99 e duw?

Bukum e duw nga m'on ma ke thil oren e n'en rayog nag raay e dola, ke lich ko chiney.

Yi ra biege re *Template* ney;

Ma gowa be finey e ETG ni nge marwel ko binaw nu Waab ni chugur i 200 e duw ni rogon ni ba adag me pii pulwon nib mus feni achichig, ma dariy e n'en ni ku ra rin' e ani tafen e binaw ngay. Yi ra gonopiy, ma rayog ni nga nog e mitney e puruy' ni ir e ba fel' ngak' e girdii nu Waab?

Ri be mang, e nge rin' e ETG?

Ba chugur i l'agruw e duw ni ke yan, me yog e ETG ni nge toy e *Hotel* ni 10,000 e senggil riy, nge boch e *golf course* nge *casino* ni nge ni m'ay ko 2020. Fa duw nem min lich nag nge par ni 4,000 e senggil. Chiney ma bay ko *Report* ku *FSM President* ni kemus ni 1,500 e senggil. Ke diin ni be thilthil e *plan* ko biney e *investment* ni aray fane pey?

Ngad sap gad ko bin biech e *plan* ni 1,500 e senggil. Ra 1,500 e senggil ma ra t'uf chon e maruwel ni ba yoor ko 3,000. Sogonap'an 20% riy e *local*, ere 2,400 riy e wasol. Boor riy e ra un chon e tabnaw rok', ere da susun naged e yad dalip. Ra mun e girdii nga daken yu Waab ma ra chugur i gaman l'agruw yay orngin e girdii riy e chiney. Goo uw e nga ra pired ngay ma uw n'umngin i nap'an? Ra yan i urrogon yu Waab ni ke par ni ba yoor e wasol ko tin ri girdii nu Waab?